

sophischen Fakultät der Universität Athen: Historischer Rückblick“, Th. Papanghelis (Thessaloniki): „Poesie unterrichten“ und D. Tsitsikli (Thessaloniki): „Prosa unterrichten“.

In abschließenden, weiter ausgreifenden, aber auf die griechische Lage bezogenen Fragestellungen (Η λατινική παιδεία στον ευρύτερο ελληνικό χώρο: Μεταφράσεις Λατίνων συγγραφέων και ελληνική πραγματικότητα) beschäftigten sich L. Tromaras (Thessaloniki) mit dem Thema „Von *Vortit barbare* zu *Graece vertere*: Griechische Übersetzungen lateinischer Texte“ und D. Nikitas (Thessaloniki) mit der Frage „Ist die lateinische Sprache tot?“ Am Schluss dieses, wie auch bereits des zweiten und dritten Themenschwerpunkts wurde die Gelegenheit zur Diskussion auf lebhafte Weise wahrgenommen.

Die Tagung, deren Referate in einem Sammelband publiziert werden sollen, endete mit einem zusammenfassenden Rückblick von N. Petroscheilos (Thessaloniki).

Abschließend noch einige Stichworte zur gegenwärtigen Situation der lateinischen Studien in Griechenland.

Schule: Bis einschließlich 1998 vier Wochenstunden Lateinunterricht nur im letzten, d. h. 12. Schuljahr für Interessenten der geisteswis-

senschaftlichen Universitätsdisziplinen. Obligatorisches Standardlehrbuch von G. Savvantis / M. Paschalis seit 1981 mit 50 Lektionen; dazu ein entsprechendes Lehrbuch. Seit 1999 ist dieses Lehrbuch zweigeteilt: die Lektionen 1-20 nebst einer literaturgeschichtlichen Einführung von D. Nikitas sind der Lehrstoff des 11. Schuljahrs (zwei Wochenstunden), die Lektionen 21-50 derjenige des abschließenden 12. Schuljahrs (zwei Wochenstunden im ersten, eine im zweiten Semester).

Universität: Latein kann an den Seminaren für Klassische Studien der Philologischen Fachbereiche folgender Hochschulen studiert werden: Thessaloniki, Athen, Patras, Komotini, Rethymno (Kreta), Ioannina und Leukosia (Zypern). Pro Universität beginnen zur Zeit jährlich etwa 250-300 Schulabsolventen mit dem Studium der Philologie. Hierzu gehören die drei Bereiche Klassische und Neugriechische Philologie und Sprachwissenschaft. Das Studium dauert vier Jahre. Die Zahl der Studierenden steigt in letzter Zeit jährlich um durchschnittlich 10 %. Grundsätzlich werden Sprache und Literatur der archaischen, klassischen und silbernen Latinität gelehrt, seltener begegnet das Spät- und Mittellatein; das Neulatein fehlt noch.

ANNA MASTROGIANNI, Hamburg

Die Didaktik des Lateinunterrichts in der Bundesrepublik Deutschland Versuch eines kurzen Überblicks

Das folgende Referat wurde am 13. Mai 1999 auf der Tagung in Thessaloniki gehalten, über die Frau Mastrogianni im vorstehenden Artikel berichtet. Mit dem in griechischer Sprache vorgebrachten Referat versuchte der Autor, die wichtigsten Tendenzen der Didaktik des heutigen Lateinunterrichts in Deutschland für ein ausländisches Fachpublikum in einer halben Stunde zusammenzufassen. Da wir unter unseren Lesern viele Kolleginnen und Kollegen vermuten, die

gern nach Griechenland fahren und sich dabei auch der griechischen Sprache bedienen, hielten wir es für angebracht, ihnen das Referat über einige Grundfragen der deutschen Lateindidaktik in modernem Griechisch hier vorzulegen. Dabei ist der mündliche Wortlaut genau beibehalten, auf ergänzende Anmerkungen wurde absichtlich verzichtet.

Η διδακτική του μαθήματος των λατινικών στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας - Προσπάθεια μιας σύντομης θεώρησης

Κυρίες και κύριοι, αγαπητοί συνάδελφοι,

καταρχήν θα πρέπει να σας ζητήσω συγγνώμη που δεν κατέχω την ελληνική γλώσσα, όσο καλά θα ήθελα και θα έπρεπε. Μέχρι τώρα δεν κατάφερα να μάθω τίποτα περισσότερο από τα στοιχειώδη που χρειάζεται ένας τουρίστας. Επομένως θα έπρεπε να μιλήσω εδώ είτε αγγλικά είτε στη μητρική μου γλώσσα, τα γερμανικά. Και στις δύο περιπτώσεις όμως θα χρειαζόταν μετάφραση. Έτσι είμαι βαθύτατα ευγνώμων στην κυρία Άννα Μαστρογιάννη, που με ενθάρρυνε να μιλήσω εδώ σήμερα για πρώτη φορά στη ζωή μου και μάλιστα μπροστά σε ένα τόσο ειδήμον κοινό στα ελληνικά. Η κυρία Μαστρογιάννη ανέλαβε τη μετάφραση του κειμένου μου από τα γερμανικά στα ελληνικά και θα ήθελα στο σημείο αυτό από την αρχή κιόλας να την ευχαριστήσω εγκάρδια. Ιδιαίτερες ευχαριστίες για την πρόσκληση θα ήθελα να απευθύνω στους διοργανωτές αυτού του συνεδρίου (και κυρίως στους κυρίους Νικήτα και Τρομάρα). Η πρόσκληση αυτή είναι για μένα μεγάλη τιμή και χαρά, μια και μου δίνει τη δυνατότητα μεταξύ άλλων να επισκευθώ (μαζί με την σύζυγό μου) για πρώτη φορά την από την αρχαιότητα γνωστή πόλη της Θεσσαλονίκης και το διακεκριμένο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Θα προσπαθήσω τώρα με την σύντομη αυτή εισήγηση να παρουσιάσω, όσο γίνεται πιο κατανοητά, μερικά σημεία, τα οποία ελπίζω να βρείτε ενδιαφέροντα.

Όπως ασφαλώς θα γνωρίζετε, η διδασκαλία των λατινικών στη Γερμανία έχει μακρά παράδοση. Είναι το πιο παλιό μάθημα που διδάσκεται στα γερμανικά σχολεία. Η ιστορία του αρχίζει με τον πρώιμο Μεσαίωνα, όταν Ιρλανδοί ιεραπόστολοι ήρθαν με εντολή του Πάπα να προσηλυτίσουν τους Γερμανούς και ίδρυσαν τα πρώτα σχολεία στη Γερμανία. Η ιστορία του μαθήματος των

Die Didaktik des Lateinunterrichts in der Bundesrepublik Deutschland - Versuch eines kurzen Überblicks

Meine Damen und Herren, verehrte Kolleginnen und Kollegen,

zunächst muss ich Sie um Verzeihung bitten, dass ich die griechische Sprache nicht so beherrsche, wie ich es selbst gern möchte und wie es sich gehört. Ich bin bisher über die Formeln, wie sie ein Tourist benötigt, nicht hinausgekommen. Und so müsste ich hier entweder Englisch oder in meiner Muttersprache Deutsch sprechen. Aber auch in diesen beiden Fällen müsste übersetzt werden. Daher bin ich Frau M a s t r o g i a n n i von Herzen dankbar, dass sie mich ermutigt hat, heute hier zum erstenmal in meinem Leben und dazu noch vor einem so sachkundigen Publikum öffentlich die griechische Sprache zu gebrauchen. Sie hat mir meinen Text aus dem Deutschen ins Griechische übersetzt, und dafür möchte ich ihr gleich am Anfang ganz herzlich danken. Mein besonderer Dank gilt natürlich den Veranstaltern dieser Tagung (vor allem Herrn Professor T r o m a r a s und Herrn Professor N i k i t a s), die mich hierzu eingeladen haben. Das ist für mich eine große Ehre und eine ebenso große Freude, zumal ich bei dieser Gelegenheit auch zum ersten Mal (zusammen mit meiner Frau) in diese seit dem Altertum berühmte Stadt Thessaloniki und in die angesehene Aristoteles-Universität gekommen bin. Ich hoffe nun, in meinem kurzen Referat wenigstens einige Punkte (und einigermaßen verständlich) vortragen zu können, die für Sie hinreichend interessant ist.

Der Lateinunterricht hat, wie Sie wissen, in Deutschland eine lange Tradition. Ja, er ist das älteste Fach der deutschen Schule. Seine Geschichte beginnt im frühen Mittelalter, als die Mönche, aus Irland kommend, im Auftrag des Papstes die Germanen missionierten, und die ersten Schulen in Deutschland gründeten. Die Geschichte des Lateinunterrichts ist eng verwoben mit der gesamten Geistesgeschichte, und die Zie-

λατινικών είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την γενικότερη ιστορία του πολιτισμού. Οι στόχοι του, το περιεχόμενο, και οι μέθοδοι έχουν υποστεί πολλαπλές αλλαγές, ανάλογες με τις συνθήκες της εκάστοτε εποχής. Η κάθε νέα εποχή προϋποθέτει βεβαίως την εξέταση της προηγούμενης της. Κατά συνέπεια δε μπορούμε να κατανοήσουμε καμία φάση της ιστορίας του μαθήματος των λατινικών, ούτε βέβαια και τη σημερινή, χωρίς τη γνώση των προηγούμενων εποχών. Ο Μεσαίωνας, η Αναγέννηση, η Μεταρρύθμιση, ο Ορθολογισμός, ο Πιετισμός, ο Νεοουμανισμός του δέκατου όγδοου και δέκατου ένατου αιώνα, ο Ιστορισμός – όλα αυτά τα ρεύματα έχουν αφήσει τα ίχνη τους και στο μάθημα των λατινικών. Αλλά στο σημείο αυτό θα πρέπει να συντομεύσω και να περιοριστώ στον αιώνα μας.

Το δέκατο ένατο αιώνα το ουμανιστικό γυμνάσιο (κάτι ανάλογο του ελληνικού κλασικού λυκείου) ήταν η κυρίαρχη μορφή σχολείου. Όποιος ήθελε να φοιτήσει στο Πανεπιστήμιο έπρεπε να έχει διδαχθεί στο σχολείο λατινικά και ελληνικά. Το έτος χίλια εννιακόσια ο Κάιζερ Wilhelm ο Δεύτερος διακήρυξε την ισοτιμία των άλλων ανώτερων σχολείων. Η διδασκαλία των αρχαίων και των λατινικών δε θεωρείται πλέον δεδομένο, αλλά μπορεί να διατηρηθεί περαιτέρω σε πολλά σχολεία. Αυτό ισχύει επίσης και για την εποχή της δημοκρατίας της „Βαϊμάρης“.

Με την εθνικοσοσιαλιστική δικτατορία (χίλια εννιακόσια τριάντα τρία) οι κλασικές γλώσσες τέθηκαν αρχικά σε μεγάλη αμφισβήτηση. Η πολιτιστική αυτονομία του εκάστοτε κρατιδίου καταργήθηκε και το εκπαιδευτικό σύστημα απέκτησε κεντρική διοίκηση. Επί πέντε χρόνια (μέχρι το χίλια εννιακόσια τριάντα οχτώ) το μέλλον του δευτεροβάθμιου σχολείου που οδηγούσε στο Πανεπιστήμιο και του μαθήματος των κλασικών γλωσσών περέμενε αβέβαιο. Τελικά η λειτουργία του (ουμανιστικού) γυμνασίου (με λατινικά και ελληνικά) επετράπη ως «διαίτερη μορφή» του ανώτερου σχολείου (μόνο για άρρενες) ενώ παράλληλα εισήχθησαν τα λατινικά στην κύρια μορφή

le, Inhalte und Methoden haben sich - den Umständen der jeweiligen Epoche entsprechend - mehrfach grundlegend geändert.

Allerdings setzt jede neue Epoche die Auseinandersetzung mit der vorhergehenden Epoche voraus. Und so ist eigentlich keine Phase der Geschichte des Lateinunterrichts - auch nicht die gegenwärtige - ohne eine gewisse Kenntnis der vorausgehenden Epochen verständlich. Mittelalter, Renaissance, Reformation, Rationalismus, Pietismus, der Neuhumanismus des 18. und 19. Jahrhunderts, der Historismus - sie alle haben ihre Spuren auch im Lateinunterricht hinterlassen. Aber ich muss mich hier kurz fassen und springe direkt in unser Jahrhundert.

Im 19. Jahrhundert war das humanistische Gymnasium vorherrschend. Jeder, der die Universität besuchen wollte, musste auf der Schule Latein und Griechisch gelernt haben. Im Jahre 1900 erklärte Kaiser Wilhelm II. die Gleichberechtigung der anderen Oberschulen. Die Alten Sprachen sind nun nicht mehr selbstverständlich, sie können sich aber weiterhin an vielen Schulen gut behaupten. Das gilt auch für die Zeit der „Weimarer Republik“.

Durch die nationalsozialistische Diktatur (1933) wurden die Alten Sprachen zunächst stark in Frage gestellt. Die Kulturhoheit der einzelnen Länder wurde abgeschafft, das Schulwesen zentral verwaltet. Über die Zukunft der höheren Schule und des altsprachlichen Unterrichts herrschte fünf Jahre lang große Unsicherheit (bis 1938). Schließlich wurde das (humanistische) Gymnasium (mit Latein und Griechisch) als „Sonderform“ der Oberschule (nur für Jungen) zugelassen, daneben aber wurde Latein an der Hauptform der Oberschule (für Jungen) wieder verbindlich, und zwar als zweite Fremdsprache vom 7. Schuljahr an (nach Englisch als erster Fremdsprache). Aber das

του ανώτερου σχολείου (για άρρενες) και πάλι υποχρεωτικά και μάλιστα ως δεύτερη ξένη γλώσσα από την έβδομη σχολική χρονιά και έπειτα (με τα αγγλικά ως πρώτη ξένη γλώσσα). Αλλά το επονομαζόμενο „χιλιετές Reich“ κράτησε μόνο δώδεκα χρόνια (χίλια εννιακόσια τριάντα τρία με σαράντα πέντε).

Κατόπιν στο δυτικό μέρος της Γερμανίας τα μεμονωμένα κρατίδια απέκτησαν και πάλι την ανεξαρτησία τους στα θέματα της εκπαίδευσης, ενώ στο ανατολικό της τμήμα, την κατοπινή Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία, το εκπαιδευτικό σύστημα εξακολούθησε να τελεί υπό κεντρική διοίκηση. Ενώ στο δυτικό τμήμα η διδασκαλία των κλασικών γλωσσών σημείωσε μία εκπληκτική άνοδο, στο ανατολικό περιορίστηκε κατά πολύ από την αρχή. Μολονότι ο ίδιος ο Κάρολος Μαρξ είχε πάρει ουμανιστική παιδεία, τα λατινικά και τα ελληνικά θεωρούνταν στις κομμουνιστικές χώρες ως «αστικά» γνωστικά αντικείμενα και επομένως κατά κάποιο τρόπο ως «δούρειος ίππος» του αστικού ταξικού εχθρού. Ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα προσανατολίστηκε στις οικονομικές ανάγκες της σοσιαλιστικής βιομηχανικής κοινωνίας.

Σε αντίθεση με ότι συνέβαινε στην Ανατολική Γερμανία στα δυτικά κρατίδια υπογραμμίζοταν συνεχώς ο γενικός εκπαιδευτικός χαρακτήρας αυτών των αντικειμένων. Ωστόσο υπήρχαν και εδώ πολλοί που διαφωνούσαν. Στα κλασικά αντικείμενα επιρρίπτονταν συνεχώς οι ακόλουθες κατηγορίες:

1. (πρώτον) είναι συνυφασμένα με την ύπαρξη τάξεων και κοινωνικών στρωμάτων
2. (δεύτερον) το περιεχόμενό τους είναι ξεπερασμένο, ανεπίκαιρο και επομένως ανώφελο
3. (τρίτον) είναι πολύ δύσκολα, πολύ αφηρημένα, πολύ θεωρητικά
4. (τέταρτον) δυσκολεύουν (λόγω του υψηλού ποσοστού των ωρών διδασκαλίας) ή καταστρέφουν (λόγω του βαθμού δυσκολίας τους) την πορεία των μαθητών στα σχολεία.

sog. „Tausendjährige Reich“ hielt nur zwölf Jahre (1933-45).

Danach erlangten im Westteil Deutschlands die einzelnen Länder wieder ihre Selbständigkeit in Schulangelegenheiten. Im östlichen Teil, der späteren DDR, wurde das Schulwesen weiterhin zentral geleitet. Während im Westen auch der altsprachliche Unterricht einen erstaunlichen Aufschwung nahm, wurde er im Osten von vornherein stark eingeschränkt. Obwohl K a r l M a r x ein humanistisch gebildeter Mann war, galten in den kommunistischen Ländern die Fächer Latein und Griechisch doch meist als „bürgerliche“ Fächer, also gewissermaßen als „Trojanisches Pferd“ des bürgerlichen Klassenfeindes. Das ganze Schulwesen wurde auf die ökonomischen Bedürfnisse der sozialistischen Industriegesellschaft ausgerichtet.

Demgegenüber wurde in den westlichen Ländern stets der allgemeinbildende Charakter dieser Fächer betont. Aber es gab auch hier viele Widersacher. Den altsprachlichen Fächern wurden hauptsächlich immer wieder folgende V o r w ü r f e gemacht:

1. sie seien standes-, klassen- oder schichtengebunden,
2. ihre Inhalte seien veraltet, nicht zeitgemäß und daher nutzlos,
3. sie seien zu schwer, zu abstrakt, zu theoretisch,
4. sie behindern (durch den hohen Stundenanteil) oder zerstören (durch den Schwierigkeitsgrad) die Schullaufbahn der Schüler.

Από τα τέλη της δεκαετίας του εξήντα προστέθηκε μία εντελώς νέα και μεγάλη πρόκληση μέσω της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (αυτό που ονομάζουμε στη Γερμανία) Curriculum-Revision, που εισήχθη από την Αμερική (στη Γερμανία σηματοδοτήθηκε με το βιβλίο του Saul B. Robinsohn: „Bildungsreform als Revision des Curriculum“ (Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ως αναθεώρηση του εκπαιδευτικού προγράμματος, χίλια εννιακόσια εξήντα εφτά, τέταρτη έκδοση χίλια εννιακόσια εβδομήντα δύο). Εξαιτίας αυτής της αναθεώρησης τέθηκε υπό αμφισβήτηση όχι μόνο η παραδοσιακή ανάγνωση των λατινικών στο σχολείο αλλά και η ίδια η διδασκαλία του μαθήματος γενικότερα και ακόμη και το ίδιο το μάθημα της ιστορίας, και προπάντων η ιστορία των αρχαίων και μεσαιωνικών χρόνων. Από το σημείο αυτό και έπειτα δεν τίθεται πλέον θέμα για το ποια «εκπαιδευτική ύλη» με παράδοση αιώνων θα πρέπει να μεταδίδει το σχολείο, αλλά αντίθετα για το ποια προσόντα (δηλαδή ποιες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες) πρέπει να αναπτύξει ένα παιδί, που πηγαίνει σήμερα στο σχολείο, για να επιτύχει στη ζωή του ως ενήλικος πολίτης. Και ποια διδακτικά αντικείμενα, ποιες μέθοδοι εκμάθησης και εργασίας απαιτούνται για να μπορεί το παιδί να αποκτήσει αυτές τις ικανότητες.

Έτσι το αντικείμενο των λατινικών (όπως και όλα τα άλλα αντικείμενα) ελέγχθηκε αυστηρά υπό αυτό το πρίσμα, του κατά πόσο δηλαδή μπορεί να συνεισφέρει σ' αυτά τα λεγόμενα «μελλοντικά προσόντα» της νεολαίας.

Όλοι μιλούσαν τότε για μια «κοπερνίκαια αλλαγή» στον εκπαιδευτικό προγραμματισμό. Στο σημείο αυτό η διδακτική των κλασικών γλωσσών, και ιδιαίτερα των λατινικών, έκανε μεγάλα άλματα στη Γερμανία. Θα μπορούσε κανείς να πεί πως η διδακτική του αντικειμένου αυτού πέρασε στη δεκαετία του εβδομήντα από την άμυνα στην επίθεση. Συνολικά σημείωσε τέτοια επιτυχία, ώστε ακόμη και σήμερα στα μεμονωμένα κρατίδια τουλάχιστον ένα τρίτο, αλλά συχνά σχεδόν

Dazu kam aber seit dem Ende der sechziger Jahre eine ganz neue große Herausforderung durch die aus Amerika importierte sog. Curriculum-Revision (in Deutschland markiert durch das Buch von Saul B. Robinsohn: „Bildungsreform als Revision des Curriculum“, 1967, 4. Aufl. 1972). Dadurch wurde nicht nur die traditionelle lateinische Schullektüre, sondern der Lateinunterricht insgesamt, ja sogar der Geschichtsunterricht überhaupt, vor allem der Unterricht in alter und mittelalterlicher Geschichte, grundsätzlich in Frage gestellt. Seitdem geht es nicht mehr darum, welchen jahrhundertealten „Bildungsstoff“ die Schule weitertradieren soll, sondern man fragt umgekehrt: Welche Qualifikationen (d. h. welche Kenntnisse, Fähigkeiten und Fertigkeiten) muss ein Kind, das heute zur Schule geht, in Zukunft haben, um sein Leben als „mündiger Bürger“ bewältigen zu können? Und welche Unterrichtsgegenstände, welche Lern- und Arbeitsmethoden sind dafür geeignet, damit das Kind daran diese Fähigkeiten erwerben kann?

So wurde das Fach Latein - wie auch alle anderen Schulfächer - streng daraufhin überprüft, ob es überhaupt einen Beitrag zu dieser „Zukunftsqualifikation“ der Jugend leisten könne.

Man sprach von einer „kopernikanischen Wende“ der Bildungsplanung. Hier hat nun die Didaktik der Alten Sprachen, insbesondere die Lateindidaktik in Deutschland große Anstrengungen gemacht. Man kann sagen, dass die Fachdidaktik in den siebziger Jahren von der Defensive zur Offensive übergegangen ist. Insgesamt hat sie so viel Erfolg gehabt, dass in den einzelnen Bundesländern auch heute noch mindestens ein Drittel, oft aber fast die Hälfte aller Schüler, die das Gymnasium besuchen und die

το μισό όλων των μαθητών, που φοιτούν στο γυμνάσιο και αποκτούν τη δυνατότητα εισαγωγής στα Πανεπιστήμια (κάτι ανάλογο των ελληνικών εισαγωγικών εξετάσεων), έχουν διδαχθεί λατινικά στο σχολείο. Μετά την επανένωση της Γερμανίας (το χίλια εννιακόσια ενενήντα) το μάθημα των λατινικών εισήχθει και πάλι με μεγαλύτερη έμφαση στα ανατολικά κρατίδια.

Στο σημείο αυτό πρέπει να προσθέσουμε ότι στα διάφορα κρατίδια της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας υπάρχει μία μεγάλη ποικιλία στα εκπαιδευτικά προγράμματα των λατινικών (Curricula), αλλά και στα διδακτικά εγχειρίδια και στα αναλυτικά προγράμματα, έτσι ώστε δεν είναι καθόλου εύκολο σήμερα να δώσουμε μία πλήρη και ομοιόμορφη εικόνα του συνολικού μαθήματος των λατινικών στη Γερμανία. Η διδασκαλία των λατινικών μπορεί να κρατήσει εννέα, επτά, πέντε, τρία ή και δύο μόνο χρόνια με πολύ διαφορετικά αποτελέσματα για τη γλωσσομάθεια του μαθητή. Μπορεί κανείς επίσης να σταματήσει πρόωρα τη διδασκαλία των λατινικών και δε χρειάζεται να τη συνεχίσει μέχρι το Abitur. (Μπορείτε να πάρετε μία εικόνα των αναλυτικών προγραμμάτων για το κρατίδιο της Ρηνανίας και του Βερολίνου από τους πίνακες που έχετε στα χέρια σας).

Ο Walther Ludwig (Αμβούργο) και ο Manfred Fuhrmann (Konstanz) είναι αυτοί που κυρίως προετοίμασαν το δρόμο για μια διεύρυνση και αναπροσανατολισμό του λατινικού Curriculum στη Γερμανία. Σε γενικές γραμμές έθεσαν υπό αμφισβήτηση τον «κανόνα των διδακτέων κειμένων», που είχε αποκρυσταλλωθεί τον προηγούμενο αιώνα. Σε μία ομιλία του, που εκφώνησε στο Amsterdam το χίλια εννιακόσια εβδομήντα τρία, ο Fuhrmann διατύπωσε το ερώτημα «Καίσαρας ή Έρασμος;» και πρότεινε να τεθούν ο Έρασμος από το Rotterdam και άλλα ουμανιστικά κείμενα στο επίκεντρο του εισαγωγικού λατινικού αναγνώσματος. Υπενθύμισε επίσης πως οι θεμελιωτές των κλασικών σπουδών στις αρχές του προηγούμενου αιώνα είχαν περιορίσει τόσο την

Hochschulreife erlangen, irgendwann in ihrer Schullaufbahn Lateinunterricht hatten. Nach der Wiedervereinigung Deutschlands (1990) wurde der Lateinunterricht auch in den östlichen Ländern wieder stärker eingeführt.

Dabei ist in den verschiedenen Ländern der Bundesrepublik eine große Vielfalt von Lateinlehrgängen (Curricula), aber auch Unterrichtswerken und Lektürevläufen entstanden, so dass es heute nicht einfach ist, ein allgemeingültiges, einheitliches Bild des gesamten Lateinunterrichts in Deutschland zu geben. Es gibt Lateinunterricht, der neun Jahre, sieben Jahre, fünf, drei oder auch nur zwei Jahre dauern kann mit sehr unterschiedlichen Abschlüssen. Auch kann man den Lateinunterricht vorzeitig beenden und muss ihn nicht bis zum Abitur fortsetzen. (Wie solche Lektürevläufe aussehen können, geht aus den Tabellen auf dem Handout hervor. Dort sind mögliche Lektürevläufe in Tabellenform zusammengefasst, exemplarisch für das Land Rheinland-Pfalz und für das Land Berlin.)

Auf Seiten der Latinistik gehörten zu den Wegbereitern einer Öffnung und Neuorientierung des lateinischen Curriculums vor allem Walther Ludwig (Hamburg) und Manfred Fuhrmann (Konstanz). Sie stellten den im vorigen Jahrhundert fixierten „Lektürekanon“ grundsätzlich in Frage. In einem 1973 in Amsterdam gehaltenen Vortrag stellte Fuhrmann die Alternative „Caesar oder Erasmus?“ und empfahl, Erasmus von Rotterdam und andere humanistische Texte ins Zentrum der lateinischen Anfängslektüre zu stellen. Er erinnerte daran, dass die Begründer der Altertumswissenschaft zu Beginn des vorigen Jahrhunderts sowohl die Wissenschaft an der Universität als auch den Unterricht an der Schule auf „das klassische Altertum“ beschränkt und alle „vermittelnde“ Literatur ausgeschlossen hatten.

επιστήμη στα Πανεπιστήμια όσο και τη διδασκαλία στα σχολεία στην «κλασική αρχαιότητα» και είχαν αποκλείσει ολόκληρη την ενδιάμεση (επομένως τόσο τη μεσαιωνική όσο και τη νεώτερη) λογοτεχνία.

Ο «κανόνας των διδακτικών κειμένων» που δημιουργήθηκε μ' αυτόν τον τρόπο ακολουθείται μέχρι και σήμερα. Σ' αυτόν ανήκουν κυρίως οι «μεγάλοι» συγγραφείς, όπως ο Καίσαρας, ο Κικέρωνας, ο Σαλλούστιος, ο Λίβιος, ο Τάκιτος, ο Σενέκας και ο Οβίδιος, ο Βιργίλιος και ο Οράτιος. Στην εποχή του Εράσμου στο εισαγωγικό ανάγνωσμα ανήκε και ο Τερέντιος, γιατί με τις κομωδίες του μπορούσε και έπρεπε κανείς να μάθει τα ομιλούμενα λατινικά της καθημερινής ζωής.

Το δέκατο ένατο αιώνα απασχολούσε απεναντίας μία πρόωγη εισαγωγή στους ιστορικούς. Για το λόγο αυτό το μάθημα των λατινικών άρχισε με τους ήσσονος σημασίας ιστορικούς Ευτρόπιο και Νέπωτα. Η ποίηση έπρεπε να αρχίζει με το Φαίδρο. (Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σημειώσω και το εξής: πιστεύω ότι ειδικά αυτός ο ποιητής, που είναι και συμπατριώτης σας, εφόσον κατάγεται από τη Μακεδονία, έχει μεγάλες πιθανότητες να χρησιμοποιηθεί και πάλι στο μάθημα των λατινικών στη Γερμανία. Τα κείμενά του είναι σχετικά εύκολα, εποπτεύσιμα και έχουν μία καθολική ισχύ. Έχει επίσης ένα εύκολα κατανοητό περιεχόμενο για τα σημερινά παιδιά και τους νέους.)

Στη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα το *Bellum Gallicum* του Καίσαρα εμφανιζόταν όλο και περισσότερο στο επίκεντρο του εισαγωγικού αναγνώσματος. Υπάρχουν μερικές ενδιαφέρουσες μελέτες για το θέμα αυτό, πως ήταν δηλαδή δυνατόν ένας συγγραφέας, που ασχολείται τόσο πολύ με στρατιωτικά θέματα, όπως ο Καίσαρας, να διαβάζεται γενικά στα σχολεία και μάλιστα ως αρχικό ανάγνωσμα. Μία ανάλογη πορεία μπορεί να παρατηρηθεί και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παραδείγματος χάριν στην Αγγλία και τη Γαλλία. Εκ των υστέρων διαπιστώνουμε σήμερα πως στην περίπτωση του *Bellum Gallicum* του Καίσαρα πρόκειται

Der so entstandene „Lektürekanon“ wirkt bis heute fort. Hierzu gehören vor allem die „großen“ Autoren wie Caesar, Cicero, Sallust, Livius, Tacitus, Seneca und Ovid, Vergil, Horaz. Zur Zeit des Erasmus war noch Terenz Anfangslektüre, denn an seinen Komödien konnte und sollte man das gesprochene Latein des Alltags erlernen.

Im 19. Jahrhundert ging es dagegen um eine frühe Einführung in die Historiker. Darum standen nun die bescheidenen Historiker Eutropius und Nepos am Anfang der lateinischen Schullektüre. In der Dichtung sollte Phaedrus den Anfang machen. (Nebenbei bemerkt: ich glaube, dass gerade dieser Dichter - er ist ja ein Landsmann von Ihnen, da er aus Makedonien stammt - im künftigen Lateinunterricht in Deutschland wieder ganz neue Chancen hat. Seine Texte sind relativ leicht und überschaubar und haben einen allgemeingültigen, auch für heutige Kinder und Jugendliche recht gut verständlichen Inhalt.)

Im Laufe des vorigen Jahrhunderts trat jedoch *Caesars Bellum Gallicum* immer stärker ins Zentrum der Anfangslektüre. Es gibt einige interessante Untersuchungen darüber, wie es dazu kommen konnte, dass ausgerechnet ein militärischer Fachschriftsteller wie Caesar überhaupt in der Schule und dann auch noch als Anfangslektüre gelesen wurde. Ein ähnlicher Vorgang war auch in den anderen europäischen Ländern zu beobachten, z. B. in England und Frankreich. Rückblickend erkennen wir heute, dass es sich bei *Caesars Bellum Gallicum* offenbar um einen „europäischen Grundtext“ handelt, vereinfacht gesagt um eine Art archetypischer Darstellung und Deutung

προφανώς για ένα «ευρωπαϊκό βασικό κείμενο», και για να το πούμε πιά απλά για μία μορφή αρχετυπικής παρουσίας και ερμηνείας της πολιτικής πράξης, για ένα προβαθμό του «Ευρωκεντρισμού»: Κάποιος κυριεύει ξένες χώρες, θέτει άλλους λαούς υπό την κυριαρχία του, τους χαρίζει τις «ευλογίες» της ειρήνης και του δικού του πολιτισμού, στην περίπτωση που αυτοί δέχονται να υποταχθούν. Αν όμως δεν το κάνουν αυτό και αντισταθούν, τότε τους πολεμά, τους τιμωρεί και στη χειρότερη περίπτωση τους εξοντώνει. Η κατάκτηση της Γαλατίας παρουσιάζεται (από τον Καίσαρα) σε μία γλώσσα νηφάλια, φαινομενικά εντελώς αντικειμενική και απόλυτα ταιριαστή στις συγκυρίες, η οποία παραιτείται από κάθε περιττή λέξη και γλωσσικά στολίδια. Επιλέον το σύντομο και εποπτεύσιμο λεξιλόγιο και η ομαλή σύνταξη κατέστησαν το *Bellum Gallicum* του Καίσαρα σχολικό ανάγνωσμα.

Από τη στιγμή που θα καθοριστεί το εισαγωγικό ανάγνωσμα, προσανατολίζεται και η στοιχειώδης διδασκαλία των λατινικών σύμφωνα μ' αυτό: τα διδακτικά εγχειρίδια, τα κείμενα και η γραμματική συσχετίζουν το περιεχόμενό τους, τα παραδείγματά τους και το λεξιλόγιό τους με τον Καίσαρα και προετοιμάζουν παράλληλα το δρόμο γι' αυτόν. Έτσι το *Bellum Gallicum* του Καίσαρα κατέλαβε κατά τον προηγούμενο αιώνα τη θέση του στον «κανόνα» των λατινικών έργων που διδάσκονταν στο σχολείο.

Από τη δεκαετία περίπου του εβδομήντα και μετά αυτοί που ασχολούνται με τη διδακτική των λατινικών ανέπτυξαν ένα νέο εκπαιδευτικό πλαίσιο, επηρεασμένοι από τη γενικότερη „Curriculum-Revision“. Ο στόχος ήταν να επανατοποθετηθεί σε εντελώς νέες βάσεις το πεδίο των αρμοδιοτήτων ενός συγχρόνου μαθήματος των λατινικών. Αυτό το πλαίσιο εξυπηρετεί στο να παρουσιαστούν το περιεχόμενο και οι εκπαιδευτικοί στόχοι του αντικειμένου με τρόπο γενικά κατανοητό και συνοπτικό. Το αποτέλεσμα στο οποίο κατέληξαν ήταν πως το περιεχόμενο του αντικειμένου μπορεί να διαιρεθεί σε τέσσερις μεγάλες ομάδες (ή τάξεις):

politischen Handelns, um eine Vorstufe des „Eurozentrismus“: Man erobert fremde Länder, unterwirft andere Völker der eigenen Herrschaft, schenkt ihnen die „Segnungen“ des Friedens und der eigenen Kultur - falls sie sich unterordnen. Tun sie das aber nicht und leisten gar Widerstand, dann werden sie bekämpft, bestraft, schlimmstenfalls sogar ausgerottet. Die Eroberung Galliens wird (von Caesar) in einer nüchternen, scheinbar ganz sachlichen, objektiven, den Verhältnissen ganz angemessenen Sprache dargestellt, die auf jedes überflüssige Wort und auf jeden Redeschmuck verzichtet. Und gerade auch der knappe, überschaubare Wortschatz und die regelmäßige Syntax haben Caesars *Bellum Gallicum* als Schullektüre empfohlen.

Ist aber die Anfangslektüre erstmal festgelegt, dann kann sich danach auch der lateinische Elementarunterricht richten: Lehrbücher, Lesestücke und Grammatik beziehen ihre Inhalte, ihre Beispielsätze und den Wortschatz aus Caesar und bereiten zugleich auf ihn vor. So erlangte Caesars *Bellum Gallicum* im vorigen Jahrhundert geradezu „kanonischen“ Rang in der Lateindidaktik.

Ab etwa 1970 haben die Lateindidaktiker, angeregt durch die allgemeine „Curriculum-Revision“, eine neue „Lernzielmatrix“ entwickelt. Es ging darum, das Aufgabenfeld eines modernen Lateinunterrichts ganz neu zu vermessen. Diese Matrix dient dazu, die Inhalte und Lernziele des Faches allgemeinverständlich und (auch nach außen hin) übersichtlich darzustellen. Man kam zu dem Ergebnis, dass sich die Inhalte des Faches in vier große Gruppen (oder Klassen) gliedern lassen:

1. (Πρώτον) γλώσσα, 2. (δεύτερον) λογοτεχνία και τέχνη, 3. (τρίτον) κοινωνία, κράτος, ιστορία, 4. (τέταρτον) βασικά φιλοσοφικά θέματα της ανθρωπίνης ύπαρξης.

Αυτές οι τέσσερις τάξεις υποδιαιρούνται σε περισσότερους τομείς. Το θέμα ωστόσο εδώ δεν είναι τόσο η ύλη (το περιεχόμενο), όσο οι ικανότητες που πρέπει να αναπτύξουν οι νέοι κατά την ενασχόλησή τους με αυτήν την ύλη. Οι ικανότητες αυτές ξεκινούν από τις απλές γνώσεις και φτάνουν μέσω της αναπαραγωγής και χρησιμοποίησης των αποκτημένων γνώσεων (Transfer) μέχρι τον τρόπο σκέψης για επίλυση προβλημάτων. Οι εκπαιδευτικοί στόχοι θα έπρεπε να γίνουν λειτουργικοί, δηλαδή να περιγραφούν ως παρατηρήσιμες, μετρήσιμες και αξιολογήσιμες διαδικασίες (μορφές συμπεριφοράς). Στο σημείο αυτό ήταν εμφανής η επίδραση του αμερικάνικου „behaviorism“.

Τη σύλληψη του μαθήματος των λατινικών που δημιουργήθηκε μ' αυτόν τον τρόπο την ονομάζουμε «πολυδύναμη», γιατί είμαστε πεπεισμένοι ότι οι στόχοι του μαθήματος είναι πολλαπλοί και δεν εναπόκεινται σε ένα περιεχόμενο μόνο (παραδείγματος χάριν μόνο στη γλώσσα ή μόνο στην ιστορία).

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν το αντικείμενο των λατινικών (με βάση τον Manfred Fuhrmann) ως «αντικείμενο κλειδί» της ευρωπαϊκής παράδοσης. Μέσα στο πλαίσιο των αντικειμένων του γενικού σχολείου (κάθε αντικείμενο έχει τα δικά του ειδικά προβλήματα και μεθόδους) τα λατινικά χρησιμεύουν στην ανάπτυξη της ικανότητας για «ιστορική επικοινωνία». Συνεπώς οι στόχοι του μαθήματος των λατινικών μπορούν να συμπυκνωθούν με μία χοντρική απλοποίηση σε τρεις ομάδες:

1. (πρώτον) Οι μαθητές αποκτούν μία αυτοδύναμη πρόσβαση στα λατινικά κείμενα όλων των αιώνων. Εδώ ανήκουν οι ακόλουθες ικανότητες

α) της εφαρμογής των γλωσσικών γνώσεων που αποκτήθηκαν στο μάθημα,

β) της χρησιμοποίησης λεξικών, υπομνημάτων και άλλων βοηθημάτων,

1. Sprache, 2. Literatur und Kunst, 3. Gesellschaft, Staat, Geschichte, 4. Grundfragen der menschlichen Existenz (philosophische Propädeutik).

Diese vier Inhaltsklassen lassen sich wiederum in viele Teilbereiche zergliedern. Doch es kommt eben gerade nicht nur auf die Stoffe (die Inhalte) an, sondern auf die Fähigkeiten, die die Jugendlichen bei der Beschäftigung mit diesen Stoffen (Inhalten) entwickeln. Diese Fähigkeiten reichen von einfachen Kenntnissen, über die Reproduktion, Anwendung und Übertragung erworbener Kenntnisse (Transfer) bis hin zu problemlösendem Denken. Die Lernziele mussten „operationalisiert“ werden, d. h. als beobachtbare, gleichsam messbare und bewertbare Handlungsbläufe (Verhaltensformen) beschrieben werden. Hier machte sich der Einfluss des amerikanischen „Behaviorismus“ deutlich bemerkbar.

Die so entstandene Konzeption des Lateinunterrichts nennen wir ein „Multivalenzkonzept“, weil wir davon überzeugt sind, dass die Ziele des Faches vielfältig sind und nicht allein in einer Inhaltsklasse (z. B. nur Sprache oder nur Geschichte) liegen.

Wir verstehen das Fach Latein (mit Manfred Fuhrmann) als „Schlüsselfach der europäischen Tradition“. Innerhalb des Fächerspektrum der allgemeinbildenden Schule dient Latein der Befähigung zur „historischen Kommunikation“. Die Ziele des Lateinunterrichts lassen sich - grob vereinfacht - in drei Gruppen zusammenfassen:

1. Die Schüler/innen gewinnen einen selbständigen Zugang zu lateinischen Texten (prinzipiell) aller Jahrhunderte. Dazu gehören die Fähigkeiten

a) zur Anwendung der im Unterricht erworbenen Sprachkenntnisse,

b) zur Benutzung von Wörterbüchern, Kommentaren und anderen Hilfsmitteln,

γ) της κριτικής χρησιμοποίησης των τυπωμένων μεταφράσεων.

2. (δεύτερον) Οι μαθητές αποκτούν μία ουσιαστική εισαγωγή στην αρχαιότητα ως ενός σημαντικού τμήματος της ευρωπαϊκής πολιτιστικής παράδοσης και εδώ ανήκουν επίσης (υποδειγματικά) η εξέταση της επίδρασης και πρόσληψης των αρχαίων θεμάτων και μοτίβων στη λογοτεχνία και την τέχνη μέχρι τη σημερινή εποχή.

3. (τρίτον) Με την ενασχόλησή τους με τη γλώσσα και το περιεχόμενο των λατινικών κειμένων εξασφαλίζουν μία ουσιαστική ικανότητα στη μητρική γλώσσα: αυτή αποκτάται με

α) τον ειδικό τρόπο εργασίας του λατινικού μαθήματος, με τη μετάφραση των λατινικών κειμένων στη μητρική γλώσσα,

β) την ικανότητα που αναπτύσσεται για στοχασμό πάνω στη γλώσσα κατά τη μετάφραση,

γ) την εξέταση της ιστορίας και της συγγένειας των ευρωπαϊκών γλωσσών,

δ) τη γνώση της προέλευσης και της σημασίας των ειδικών και των ξένων λέξεων.

Τα τελευταία χρόνια συνέβησαν πολλά. Εξετάστηκαν πολλές εναλλακτικές λύσεις, έγιναν πολλοί πειραματισμοί και δημοσιεύτηκαν πολλά καινούργια διδακτικά εγχειρίδια και εκδόσεις κειμένων. Πρέπει φυσικά να παραδεχθούμε πως παρόλα αυτά ο Καίσαρας παρέμεινε σε γενικές γραμμές στον κανόνα, αλλά φυσικά όχι με εκείνη την παλιά μονομέρεια, που προσανατολιζόταν μόνο στο «μεγαλείο» και το «μνημειώδες» της ρωμαϊκής ιστορίας. Διδάσκοντες και μαθητές έχουν σήμερα μία σχετική ελευθερία στην επιλογή των κειμένων και υπάρχουν άπειρα διαφορετικά διδακτικά εγχειρίδια, τα οποία σε καμία περίπτωση δεν προετοιμάζουν τον μαθητή μόνο για τον Καίσαρα.

Ειδικά τα διδακτικά εγχειρίδια που προορίζονται για το στάδιο πριν από το μάθημα της ανάγνωσης των κειμένων, επιχειρούν σήμερα να αναδείξουν όλο το εύρος και την πολυχρωμία της λατινικότητας από την αρχαιότητα, το μεσαίωνα, τη νεώτερη εποχή και το παρόν, δηλαδή τον

c) zur kritischen Verwendung gedruckter Übersetzungen.

2. Die Schüler/innen erhalten eine vertiefte Einführung in die Antike als einen wichtigen Teil der europäischen Kulturtradition, dazu gehört auch (exemplarisch) der Einblick in Fortwirkung und Rezeption antiker Themen und Motive in Literatur und Kunst bis in die Gegenwart.

3. Bei der Auseinandersetzung mit Sprache und Inhalt lateinischer Texte erwerben sie eine vertiefte muttersprachliche Kompetenz; diese erwächst aus

a) der fachspezifischen Arbeitsweise des Lateinunterrichts, dem Übersetzen lateinischer Texte in die Muttersprache,

b) der beim Übersetzen entwickelten Fähigkeit zur Sprachreflexion,

c) dem Einblick in Geschichte und Verwandtschaft europäischer Sprachen,

d) der Kenntnis der Herkunft und Bedeutung von Fach- und Fremdwörtern.

In den letzten Jahren ist viel geschehen. Viele Alternativen wurden geprüft, viele Experimente durchgeführt, viele neue Lehrwerke und Textausgaben sind erschienen. Ich muss allerdings zugeben, dass sich trotz allem Caesar immer noch weitgehend gehalten hat, allerdings nicht mehr in jener alten Einseitigkeit, die sich nur am „Großen“ und „Monumentalen“ der römischen Geschichte orientierte. Lehrer und Schüler haben heute eine relativ große Wahlfreiheit bei der Lektüre, und es gibt zahlreiche verschiedene Unterrichtswerke, die keineswegs nur direkt auf Caesar vorbereiten.

Gerade die Lehrbücher vor dem eigentlichen Lektüreunterricht versuchen heute, die ganze Fülle und Buntheit der Latinität von Antike, Mittelalter, Neuzeit und Gegenwart aufzuzeigen, d. h. das Alltagsleben im alten Rom, die Rezeption des griechischen Mythos, Fabeln, römische Geschichte, frühes Christentum, Mittelalter, Neuzeit

καθημερινό βίο στην αρχαία Ρώμη, την πρόσληψη των ελληνικών μύθων, παραμύθια, ρωμαϊκή ιστορία, πρόμη χριστιανική εποχή, μεσαίωνα, νεώτερη εποχή και λοιπά. Το ενδιαφέρον έγκειται λοιπόν σε γενικές γραμμές στην συμπερίληψη ολόκληρου του λατινικού κόσμου και στην προοπτική του άξονα Ιερουσαλήμ – Αθήνα – Ρώμη – Ευρώπη.

Τελειώνοντας θα ήθελα να αναφέρω δειγματοληπτικά μερικές αρχές, οι οποίες, παρά όλη τη διαφορά των απόψεων, υιοθετούνται σήμερα σε γενικές γραμμές στη διδασκαλία των λατινικών στη Γερμανία.

Ένας βασικός στόχος παραμένει η γνώση της γλώσσας του προτοτύπου: στόχος δεν είναι μόνο ένα γενικό μάθημα, που συμβάλλει στη γνώση του πολιτισμού της εποχής „classics without the language“, αλλά η ικανότητα ανάγνωσης των λατινικών προτύπων κειμένων και στο σημείο αυτό εντάσσονται η απόκτηση ενός ικανοποιητικού λατινικού λεξιλογίου, γραμματικών γνώσεων και συγκεκριμένων μεταφραστικών μεθόδων. Για την κατανόηση της δομής των προτάσεων έχουν δημιουργηθεί νέες γραφικές παραστάσεις. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει προσπάθειες για την ανάπτυξη νέων μεθόδων για μία διφραστική κατανόηση των κειμένων. Γίνονται απόπειρες επομένως για την εφαρμογή των μεθόδων της γλωσσολογίας και της γραμματικής στο μάθημα των λατινικών. Ο μαθητής αποκτά με αυτόν τον τρόπο την ικανότητα να σκεφτεί πάνω στη γλώσσα. Συγκρίνει τα λατινικά με τη μητρική του γλώσσα και παρατηρεί πως με τη γλώσσα μπορεί κανείς να συλλάβει τον κόσμο, να τον απεικονίσει και να τον κάνει προσιτό. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να αναπτύξει μία κριτική αίσθηση της γλώσσας.

Παράλληλα υπάρχει ενδιαφέρον για μία νεότερη παρουσίαση των ιστορικών και πολιτιστικών πραγματολογικών στοιχείων, χωρίς τα οποία δεν είναι δυνατόν να κατανοηθούν τα κείμενα: το αξίωμα της ενάργιας. Για το λόγο αυτό θα πρέπει το μάθημα των λατινικών να κάνει χρήση όλων των κατ-

usw. - Es geht also - wenigstens prinzipiell - um die *E i n b e z i e h u n g d e r g e s a m t e n L a t i n i t ä t* und um die Perspektive Jerusalem - Athen - Rom - Europa.

Abschließend möchte ich wenigstens noch stichwortartig einige *P r i n z i p i e n* nennen, die heute - bei aller Verschiedenheit der Meinungen - im großen und ganzen in der deutschen Latein-didaktik anerkannt sind.

Ein wichtiges Ziel ist nach wie vor die *K e n n t i s d e r O r i g i n a l s p r a c h e*: Es geht nicht nur um einen allgemein kulturkundlichen Unterricht („classics without the language“), sondern um die Fähigkeit zur Lektüre lateinischer Originaltexte, dazu gehören der Erwerb eines ausreichenden lateinischen Wortschatzes, grammatischer Kenntnisse und bestimmter Übersetzungsmethoden. Zur Erfassung der Satzstruktur sind neue *g r a f i s c h e M o d e l l e* entwickelt worden. In den letzten Jahren ist auch an der Entwicklung neuer Methoden zur satzübergreifenden (*t r a n s p h r a s t i s c h e n*) Texterfassung gearbeitet worden. Man versucht also Methoden der Textlinguistik und Textgrammatik auf den Lateinunterricht anzuwenden. Der Schüler erwirbt dabei die Fähigkeit zur Sprachreflexion. Er vergleicht das Lateinische mit der Muttersprache und beobachtet, wie Sprache die Welt erfassen, abbilden, verfügbar machen oder erscheinen lassen will. Dabei soll er ein kritisches *S p r a c h - b e w u s s t s e i n* erwerben.

Daneben geht es aber auch um eine moderne Darbietung der historischen und kulturkundlichen *R e a l i e n*, ohne die die Texte nicht verständlich sind: *P r i n z i p d e r A n s c h a u l i c h k e i t*. Hierfür muss sich der Lateinunterricht aller geeigneten Medien, auch des Fernsehens, der Videoaufnahmen und des *C o m p u t e r s* bedie-

άλληλων μέσων, ακόμη και της τηλεόρασης, του βίντεο και των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Αυτό παίρνει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις. Για το σκοπό αυτό (δηλαδή για το μάθημα του πολιτισμού) αλλά και για την εκμάθηση της γλώσσας και την κατανόηση των κειμένων υπάρχουν στο μεταξύ πάρα πολύ ανεπτυγμένα προγράμματα. Μεγάλη σημασία δίνεται στο συνδυασμό με τα άλλα αντικείμενα και γίνονται απόπειρες για συνδυαστικά προγράμματα (παραδείγματος χάριν με τα μαθήματα της ιστορίας, των γερμανικών και της μουσικής). Έτσι αντιλαμβάνεται κανείς ένα νεότερικό ρεύμα της παιδαγωγικής: το «μάθημα που προσανατολίζεται στην πράξη»: προσπαθεί κανείς και δημιουργεί δυνατότητες, ώστε οι μαθητές να μπορούν να διαμορφώνουν όσο γίνεται περισσότερο μόνοι τους το μάθημα. Εδώ ανήκουν τέλος και οι προσπάθειες να μιλιούνται τα λατινικά, να ανεβάζονται έργα στα λατινικά και να σχεδιάζονται παιχνίδια στα λατινικά. Μόλις πριν από λίγες εβδομάδες δημοσιεύτηκε ένας συλλογικός τόμος, στον οποίο παρουσιάζονται κυρίως «εναλλακτικές μορφές του μαθήματος των λατινικών» με τον τίτλο: „Latein auf neuen Wegen“ (Νέοι δρόμοι για τα λατινικά) (επιμέλεια Friedrich Maier. Bamberg: εκδόσεις Buchner χίλια εννιακόσια ενενήντα εννιά, στη σειρά Auxilia τόμος σαράντα τέσσερα).

Σας ευχαριστώ πολύ για την κατανόηση και την υπομονή σας.

Noch einmal: Der Fall Sokrates

Jürgen Werner, *Der Stückeschreiber und der Sohn der Hebamme. Brecht und das Erbe: Der Fall Sokrates. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil.-hist. Klasse, Band 136, Heft 1, Stuttgart / Leipzig 1998.*

Als „Neufassung eines seit den 60er Jahren mehrfach ... gehaltenen Vortrags“ (5) legt der Leipziger Gräzist, nunmehr *emeritus*, seinen Text vor und erklärt „frühere Äußerungen zum

nen. Das geschieht allmählich in immer größerem Umfang. Hierfür (also für die Kulturkunde), aber auch für die Spracherlernung und die Texterschließung gibt es inzwischen sehr weit entwickelte Programme. - Großer Wert wird auf die Verbindung zu anderen Fächern gelegt, man sucht nach fächerübergreifenden Projekten (z. B. mit den Fächern Geschichte, Deutsch, Musik). Man greift eine moderne Strömung der Pädagogik auf: den „handlungsorientierten Unterricht“; man sucht und schafft Möglichkeiten, daß die Schüler den Unterricht weitestgehend selbständig gestalten können. Dazu gehören nicht zuletzt wieder Versuche, Lateinisch zu sprechen, lateinische Szenen aufzuführen, lateinische Spiele zu entwerfen. Erst vor wenigen Wochen haben wir einen Sammelband veröffentlicht, in dem vor allem „Alternative Formen des Lateinunterrichts“ vorgestellt werden unter dem Titel „Latein auf neuen Wegen“ (hg. von Friedrich Maier. Bamberg: Buchner 1999, Auxilia Bd. 44).

Ich danke Ihnen vielmals für Ihre Aufmerksamkeit und Geduld.

ANDREAS FRITSCH

Thema“ für „überholt“ (ibid.). Das klingt beinahe wie: „ein letztes Wort“. Verstünde man den Autor so, verstünde man ihn wohl nicht recht.

Bemerkenswert bleibt jedoch, dass der Stoff Werner so lange beschäftigt, über Jahrzehnte hin begleitet hat. Es mag bei einem Gräzisten nicht verwundern, wenn ihn die Rezeption eines griechischen Stoffes, einer Gestalt griechischer Geschichte und griechischen Denkens immer wieder anzieht. Verwunderlich bleibt aber, dass dar-